

**ALISHER NAVOIYNING “SAB’AI SAYYOR” ASARIDA OSMON JISMLARINI
IFODALOVCHI SO‘ZLARINING LEKSIK BIRLIGI****Rahimova Sarvinoz***Nizomiy nomidagi O‘Zmpu O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-kurs talabasi***M.Omanova***Ilmiy rahbar: dostent*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” asaridagi qo‘llanilgan osmon jismlariga oid so‘zlarni ko‘rib chiqamiz. Shuningdek bu so‘zlar qaysi yildan olingan, qanday ma’noni bildiradi asarda qanday ma’noda kelishi haqida fikr yuritamiz.

Tayanch so‘zlar: Alisher Navoiy, doston, ramz, osmon, zamon, sayyora, yetti.

Buyuk shoir, davlat arbobi bo‘lgan Alisher Navoiy jahon adabiyoti xazinasini o‘z asarlari va she’riyati bilan boyitgan buyuk so‘z ustasidir. Uning ijod boyligi, mana besh asrdan oshibdiki, asarlaridagi chuqur falsafiy mushohadakorlik ma’no-mohiyatining keng ko‘lamliligi bilan jahon ahlini hayratga solib kelmoqda..Navoiy turkiy tilning rivojlanishiga hissa qo‘shib, uning qanchalik boy tilla qatoriga kirishini isbotlab bergan va ilk turkiy tilda “Xamsa”ni yozdi. Alisher Navoiyning “Xamsa”sining to‘rtinchi dostoni “Sab’ai sayyor” deb nomlangan bo‘lib, u 1484-yilda yozib tugatilgan. Bu doston "Yetti sayyor" degan ma’noni bildiradi. Bu asarning nomlanishi va yaratilishi haqida shoir asarning sakkizinchi bobida shunday xabar beradi:

Dedi farruxsurushi ruhoniy:

"K-ey nasibing bu sirri pinhoni!

Mujdakim, charxi lojuvardandud,

Axtari baxting ayladi mas'ud.

Ganja ganjurikim, chekib ko‘p ranj,

Qo‘ymish erdi jahon aro besh ganj-

Kim,qilib Hind sohiri kina,

Ul dag'i qo‘ydi oncha ganjina-

Ki,erur oncha,garchi oncha emas,

Yaxshidur,lek ul degoncha emas-

Vaqt bo‘ldiki,tortibon xoma,

Emdi to‘rtunchi,yozg'asen noma.

To‘rt gavharga bergasen tartib,

To‘rt unurni qilg‘asen tartib!.[1]

Navoiy bu bobda doston yaratishdan oldin tush ko‘rganini, tushida yetti gumbaz yetti gumbaz ichida yetti xil rangdagi mutasaddiyni ko‘rganini, shu yerda yetti kun yurib, yetti afsona tinglaganini bir mo‘ysafid unga avvalgi dostonlardagi qusurlarni tuzatishni so‘raganini, uyqudan uyg‘ongach, muabbir(tush ta‘bircisi)aytgan dalillardan so‘ng doston yozishga kirishganini aytadi. Shu bilan birga shoir asarning boshlanishini Allohga hamd bilan boshlaydi va birinchi bobdayoq yetti raqamiga alohida e‘tibor qaratadi. Shu bilan birga falakning yetti qavatligi ekanligi yetti gumbazdan tashkil topgani, yer yuzi yetti iqlimga bo‘lingani ,yetti ko‘k ,yetti yulduz haqida fikr yuritadi . Bundan ko‘rinib turibdiki,osmon jismlari,falak, borliq kabilarning ifodalanishida ramziylikbor. Bu so‘zlarning leksik ma‘nolarini ko‘rib chiqsak:

Sipehr – so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, asosan "osmon“, "falak“, dahr, zamon, taqdir kabi ma‘nolarni anglatadi. Bu so‘z qadimdan mavjud bo‘lib, asosan adabiyotda va she‘riyatda ishlatiladi. Ushbu so‘z Alisher Navoiyning bu asarida dastlab birinchi bobida kelgan:[2] Tund sendin sipehr Bahromi,

Changzan Zuhraning Diloromi.[3]

Bu yerda sipehr so‘zi falak va osmon so‘zini ifodalab turibdi. Chunki bu misraning ma‘nosidan ham bilsak bo‘ladi, ya‘ni “Sening g‘azablangan osmonning Bahrom bo‘lsa, Zuhraning sozandasi, cholg‘uchisi va baxt ulashuvchisi Diloromdir" degan ma‘noni ifodalaydi.

Dahr-arabcha so‘zdan olingan bo‘lib, zamon, asr, qismat, taqdir, dunyo, olam,davr degan ma‘nolarni anglatadi.[4]

"Dahr" so‘zi o‘zbek adabiyotida ko‘pincha zamon, hayot, vaqtning o‘tishi va hayotning murakkabliklari haqida chuqur falsafiy fikrlarni ifodalashda ishlatiladi.U o‘zining ko‘plab ma‘nolari orqali inson ruhiyatining va tafakkurining xilma-xil aspektlarini, vaqtning o‘tkazgan saboqlarini va hayotning noaniqligini tasvirlashda muhim ahamiyatga ega.Ushbu so‘z Alisher Navoiyning ushbu asarida birinchi bobida keltirilgan:

Chekting etganda dahr bunyodin,

Yetti gunbad sipehri minodin.[5]

Bu yerda dahr so‘zi zamon asr ma‘nolarini ifodalab turibdi.

Gunbad so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, ikki xil ma‘noni ifodalaydi.Birinchi ma‘nosi gunbaz bo‘lsa, ikkinchi ma‘nosi osmon va falak degan ma‘nolarni ifodalaydi.[6] Ushbu asarda bu so‘z ilk marta birinchi bobida kelgan:

Chekting etganda dahr bunyodin,

Yetti gunbad sipehri minodin.

Aflok so‘zi arabcha so‘z bo‘lib, falak va osmon degan ma’nolarni anglatadi. Aflok so‘zi O‘rta Osiyo va fors madaniyatida ko‘plab manbalar orqali tarqalgan, u asosan falsafiy, diniy va adabiy mazmundagi tushunchalarni ifodalashda ishlatilgan. Aflok so‘zi tarixda ham turli madaniy, ilmiy va falsafiy kontekstlarda muhim o‘rin tutgan. Ayniqsa, Islomdagi tasavvufiy (sufiylik) qarashlarida Aflok biror bir yuksak ma’naviyat, o‘limdan keyingi hayot, va ruhiy yuksalishni ifodalash uchun ishlatilgan. Shu bilan birga, Aflok so‘zi yunoncha “kosmos”, “osmon” degan ma’noga ham yaqin tushuniladi. Ushbu so‘z asarning dastlab birinchi bobida keltirilgan:

Sen chekib murtafi' yeti aflok,

Munhat aylab bu tiyra markazi xok.

Ushbu so‘z bu yerda falak ma’nosida kelgan.

Ko‘rishimiz mumkinki, bu kabi so‘zlarining qo‘llanishida ramziylik bor, ya’ni Navoiy sayyoralarning tinimsiz harakatiga, shu bilan insonning o‘z maqsadiga yetish uchun harakat qilmog‘i lozimligi ga ishora qiladi. Osmon, yulduzlar, oy, quyosh kabi elementlar Navoiyning dunyoqarashi va tasavvufiy fikrlari orqali zamonaviy adabiyotda o‘ziga xos obrazlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Sirojiddinov, D.Yusupova, O.Davlatov. Navoiyshunoslik. – Toshkent: Tamaddun, 2018. –132 b.

2. Alisher Navoiy asarlari lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti,1972. – 784 b.

3. Alisher Navoiy. Sab'ai sayyor. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 403 b.

[1] 1.Alisher.Navoiy. Sab'ai sayyor.-Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiyuyi,2020-42 b

[2] Alisher Navoiy asarlari lug'ati.-Toshkent:G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti,1972-561 b

[3] Alisher.Navoiy.Sab'ai sayyor.-Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi, 2020-4 b

[4] Alisher Navoiy asarlari lug'ati.-Toshkent:G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti,1972-186 b

[5] Alisher.Navoiy.Sab'ai sayyor.-Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi,2020-4 b

[6] Alisher Navoiy asarlar lug'ati.-Toshkent:G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti,1972-169 b